

УДК 35.08:343.35

С. Б. Яковенкоаспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції
та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президентові України

СУТНІСТЬ КОРУПЦІЇ ТА ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті досліджується сутність корупції. Аналізуються погляди дослідників щодо визначення поняття «корупція». Розглядається сутність, форми та класифікація проявів корупції. Запропоновано авторське визначення поняття «корупція».

Ключові слова: корупція, класифікація корупції, хабарництво, корупційні відносини, зловживання, чиновник, державний службовець.

Постановка проблеми. Корупція була й залишається однією з головних проблем сучасного глобального світу. Це, зокрема, стосується й України, що виглядає особливо ганебно на тлі глибокої суспільно-політичної та фінансово-економічної кризи в державі, спровокованої агресією з боку Російської Федерації. Корупція стала одним із негативних чинників, що істотно підриває ефективність системи національної безпеки, державного управління, функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Вона дестабілізує суспільний лад у державі, систему правопорядку, негативно впливає на стан захищеності прав, свобод і законних інтересів громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням поняття і сутності корупції уже тривалий час займаються вітчизняні дослідники. Зокрема, цьому питанню у своїх працях приділяли увагу такі науковці: С.М. Клімова, Т.В. Ковальова, В.В. Побережний, В.І. Франчук, Ю.А. Комісарчук, А.С. Політова, В.О. Криволапчук, М.Т. Бондарчук, С.М. Злепко, О. В. Шаповалов, Л.Г. Коваль, Є.В. Невмержицький, М.В. Фоміна, В.В. Кузьменко, В.М. Соловйов та інші. Серед російських авторів слід відзначити праці О.І. Хромової, яка розглядала корупцію як соціально-правовий феномен.

Ключовим питанням, яке не має на сьогодні у працях учених чіткого й однозначного вирішення, є визначення самої сутності корупції та її класифікації.

Мета статті. Головною метою цієї статті є спроба дослідити сутність корупції, запропонувати її авторське визначення, розглянути специфіку форм прояву та надати класифікацію.

Виклад основного матеріалу. В умовах неоголошеної війни з Російською Федерацією

забезпечення національної безпеки перетворюється на основну функцію виживання держави. Однак рівень корупції, який панує у всій системі державного управління, є одним з основних чинників, що створює реальну загрозу національній безпеці, негативно впливає на всі аспекти суспільного життя – політичний, економічний, управлінський, соціальний і правовий, громадську свідомість та діяльність владних інституцій на міжнародній арені. Корупція підриває авторитет владних інституцій, дискредитує діяльність публічних службовців і негативно впливає на правосвідомість громадян. Фактично вона набула рис, які визначають долю влади, економіки, держави і суспільства.

На сьогодні немає чіткого й однозначного визначення поняття «корупція». Проте з'ясування самого поняття та його сутності має велике теоретичне і практичне значення [1, с. 9].

Аналізуючи використання терміна «корупція» у вітчизняній науковій літературі, слід зазначити, що науковці розуміють суть цього явища як надзвичайно широкий спектр. При цьому інколи надають не лише загальні нечіткі формулювання визначення, а й такі, що є взаємовиключними. Іншим недоліком є зазначення у термінології суб'єкта корупційних дій лише особи, що має державну владу – чиновника. Не враховується роль іншої сторони, яка часто добровільно для конкретної вигоди пропонує хабар, розуміючи, що подібні дії і їх результат є незаконним та має негативні наслідки [2, с. 2].

Зокрема, В.І. Франчук та Ю.А. Комісарчук [3] зазначають, що найбільш поширеним визначенням корупції є використання державної влади в корисних цілях. На їхню думку, корупція – це використання службового становища посадовими особами для надання за винагоро-

ду різного роду матеріальних благ, пільг, послуг або інших переваг.

Між тим, корупція – це слово латинського походження, що означає псувати, завдавати шкоду, руйнувати, викривляти, фальсифікувати, а в найуживанішому варіанті – використання особою повноважень, наданих їй державою, з метою власного збагачення або на користь третіх осіб [3, с. 7].

Дослідження корупції потребує визначення її сутності та основних складових елементів. Це можливо лише за умов вивчення корупції як поняття не тільки правового та юридичного, а й суспільного, політичного, соціально-економічного та психологічного. Завдяки такому підходу з'являється можливість визначити місце і роль корупції у соціальних процесах та її вплив на розвиток держави і суспільства [4]. У практичній площині визначення сутності корупції, а також історичних, економічних, психологічних і соціальних передумов її існування необхідно для вироблення ефективних та дієвих механізмів протидії їй, вибору напряму формування антикорупційної політики держави.

Великий тлумачний словник сучасної української мови надає кілька визначень поняття «корупція» [5], а саме:

– корупція – це використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення;

– корупція – це підкупність, продажність урядовців і громадських діячів.

Закон України «Про запобігання корупції» трактує термін «корупція» як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно, обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей [6]. Таке визначення поняття «корупція», як зауважували деякі дослідники, має багато недоліків, оскільки воно відображає розуміння корупції у вузькому значенні й може бути застосоване лише в контексті зазначеного Закону. Це суто правове розуміння корупції, на відміну від попередніх редакцій антикорупційних нормативно-правових актів у ньому визначено дві сторони корупційного пра-

впорушення: той, хто дає (обіцяє), і той, хто бере (приймає обіцянку). Закон також розрізняє корупцію як явище і корупційне правопорушення – як конкретний її прояв [6].

Для всебічного дослідження поняття «корупція» необхідно ознайомитись із деякими визначеннями цього явища в міжнародно-правових актах. Відповідно до ст. 7 Кодексу поведінки посадової особи щодо підтримання правопорядку, прийнятого Резолюцією 34/169 Генеральної асамблеї ООН 17.12.1979 р. [7], корупція визначається як «...дія або бездіяльність під час виконання обов'язків або у зв'язку з цими обов'язками в результаті вимагання чи прийняття подарунків, обіцянок або стимулів чи їх незаконне отримання кожного разу, коли має місце така дія чи бездіяльність».

Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ратифікована Україною 16.03.2005 р., набрала чинності 01.01.2006 р.) [8] визначає корупцію як «...прямі чи опосередковані вимагання, пропозицію, давання чи отримання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду й можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи».

Як зазначає дослідник А.С. Політова [4], під поняттям «корупція» слід розуміти суспільно небезпечне діяння, яке полягає у зловживанні або перевищенні влади чи службових повноважень службовою особою, а також одержання нею для себе чи інших осіб неправомірної вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) щодо такої вигоди. На її думку, це поняття дозволить окреслити коло корупційних правопорушень.

Авторський колектив дослідників – В.О. Криволапчук, М.Т. Бондарчук, С.М. Злепко, О.В. Шаповалов, Л.Г. Коваль [9] – характеризують корупцію як складне і багатоаспектне (економічне, правове, моральне) соціальне явище. Корупція, на їхню думку, є розгалуженою системою злочинних відносин, яка вражає не тільки державні структури, кредитно-фінансову, зовнішньоекономічну систему, підприємницьку діяльність, а й усі ланки влади, ставить під загрозу конституційні права і свободи громадян, їхню безпеку та національні інтереси держави. Вчені наголошують, що протидія корупції у правоохоронній системі є одним з найголовніших аспектів боротьби із цим явищем.

Є.В. Невмержицький [10] розглядає корупцію як політичний процес та визначає її як соціаль-

но-політичне явище. На його думку, зміст «корупції» зумовлений політичними, економічними і психологічними чинниками, системою негативних поглядів, переконань, установок і діянь окремих громадян, посадових осіб владних інститутів, державних, громадських та приватних організацій, політичних партій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або корпоративних інтересів шляхом підкупу, зловживання владою, хабарництва, надання пільг і переваг усупереч суспільним відносинам [10, с. 6].

С.М. Клімова та Т.В. Ковальова [1] характеризують корупцію як складне соціальне явище, яке полягає у використанні службового становища для отримання особистої вигоди, негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного життя й розвитку суспільства і держави.

Науковці М.В. Фоміна та В.В. Кузьменко [11] вважають, що визначення поняття корупції та її сутності необхідно досліджувати у контексті взаємозв'язку і взаємообумовленості стосовно визначеної сфери суспільних відносин. По суті, корупція є особливим типом відносин обміну, які об'єднують окремих людей, різні інститути в єдиний соціальний організм. Автори пропонують власну інтерпретацію визначення терміна «корупція» і визначають її як особливий вид обмінних відносин, які здійснюються з порушенням формальних і неформальних інституційних обмежень. Об'єктами купівлі-продажу є різного роду послуги, які надають визначені преференції, у вигляді неправомірних переваг покупцям (фізичним і юридичним особам), з одного боку, а з іншого – такі, що забезпечують неофіційні доходи продавцям (посадові особи держави, корпорацій і організацій) [11].

На думку російської дослідниці О.І. Хромової [12], особливості явища корупції слід розглядати у вузькому (модель підкупу) та у широкому значенні (зловживання службовим становищем із корисливих мотивів).

У вузькому визначенні корупції акцент робиться на сукупності нормативно закріпленого складу правопорушення, передбаченого законодавством. Специфікою цього правопорушення, що відрізняє його від інших правопорушень, є спеціальний суб'єкт – посадова особа, що використовує свій статус у корисливих цілях для особистого збагачення чи в групових інтересах.

В.М. Соловйов [13], досліджуючи явище «побутової корупції» (або «низової корупції»)

стверджує, що її сутність полягає у зловживанні посадовими особами нижчого рівня управління державою, працівниками установ і закладів, які фінансуються з державного або місцевого бюджетів і надають державні послуги громадянам, владними повноваженнями з метою незаконного отримання прибутку або в інших корисливих цілях [13, с. 180].

Таким чином, слід зауважити, що сучасна корупція характеризується як універсальне явище, що виходить за рамки дослідження будь-якої галузевої дисципліни та акумулює у собі складний комплекс соціальних, правових, філософських і економічних характеристик. Отже, на нашу думку, під поняттям «корупція» слід розуміти використання особою свого службового становища та / або владних повноважень з метою отримання матеріальної та нематеріальної вигоди особисто або для інших осіб, що тягне за собою порушення закону.

Проаналізувавши певні підходи щодо поняття та сутності корупції, слід докладніше зупинитись на її класифікації. Дослідники В.М. Гаращук, А.О. Мухатаєв [14] виокремлюють чотири основні рівні (види) корупції:

1) «високорівнева» (або «елітарна») корупція. Вона характерна для вищих ешелонів влади (вищі органи влади, центральні органи виконавчої влади, центральні апарати правоохоронних органів та судової сфери влади). Саме на цьому рівні, на їхню думку, розробляються корупційні схеми, створюються корупційні мережі. Корупція на цьому рівні становить найбільшу небезпеку для держави та суспільства, оскільки представники центральних органів державної влади є розпорядниками бюджетних коштів, державного майна;

2) корупція у середніх ешелонах влади (регіонального рівня). У зв'язку з меншим рівнем повноважень відрізняється використанням корупціонерами державної власності в особистих цілях. Тут менші фінансові потоки, менша кількість великих об'єктів державної власності, обмежені й владні повноваження чиновників. Однак, шкода від корупційних дій не набагато менша;

3) «низова» корупція (дрібного чиновництва), тобто держслужбовців, які безпосередньо проводять роботу з підготовки управлінських рішень, готують або видають відповідні дозволи, здійснюють контрольні дії та безпосередньо притягають до правової відповідальності. На думку дослідників, із представниками цього

рівня корупції пересічні люди мають справу безпосередньо і доволі часто. Якщо «високорівнева» корупція «ковтає величезні шматки державної та приватної економіки», то корупція дрібна «повсякденно висмоктує матеріальний добробут громадян». Її небезпека полягає ще й у тому, що саме завдяки корупційним діям дрібних чиновників у громадян формується негативне уявлення про роботу державного апарату та про владу загалом;

4) корупція «від злиднів». На думку В.М. Гаращука, А.О. Мухатаєва, це найбільш безпечний вид корупції. Здійснюється дрібним чиновництвом не на постійній основі, ситуативно, або коли вже склалось «зовсім скрутне матеріальне становище». Її відносна безпечність полягає у тому, що корупційні дії вчиняються службовими особами, які мають досить високий моральний рівень, люблять свою країну, поважають свій народ. Ці дії є нетиповими для них. Вони б їх не вчиняли, якби не збіг особистих важких матеріальних обставин (наприклад, хвороба дитини тощо). Низькими посадовими окладами держава сама провокує людей на неправомірні дії. Небезпека цього рівня корупції полягає у тому, що поступово людина може звикнути до додаткових фінансових надходжень і почати самостійно утворювати корупційні схеми. У відсотковому відношенні така корупція є незначною і за формою проявів тотожна третьому рівню.

Крім зазначеної класифікації, автори пропонують поділяти корупцію за:

– сферами діяльності: 1) політична; 2) економічна або ділова (бізнес-еліта країни); 3) побутова (традиції віддячити за роботу дрібному чиновнику, лікарю та ін.);

– гілками влади: 1) корупція чиновництва у сфері законодавчої влади; 2) виконавчої влади; 3) судової влади. Сюди ж слід віднести й корупцію з боку посадових осіб правоохоронних та контролюючих органів;

– часом вчинення: 1) ситуативна; 2) корупція на постійній основі, коли це стає способом життя службовця, істотним матеріальним повненням власного бюджету (або його основною статтею) [14, с. 24–32].

Кожен із цих видів (рівнів) корупції має як спільні, так і особливі риси.

Більш складною та багатокритеріальною є класифікація, розроблена М.В. Фоміною та В.В. Кузьменком [11]. Вони пропонують поділяти корупцію за формою прояву та видом, вико-

ристовуючи при цьому різні критерії, зокрема:

– за суб'єктом корупційних відносин: суб'єкти-хабарники – державні службовці, менеджери державних і приватних підприємств, політичні діячі; суб'єкти, що пропонують хабар, – громадяни, приватні підприємці, приватні легальні фірми, тіньовий бізнес, державні підприємства, політичні діячі, державні службовці;

– за метою корупції з погляду її суб'єктів: суб'єкти-хабарники – збагачення за рахунок отримання матеріально-грошових цінностей, обмін послугами (протекціонізм, патронаж, фаворитизм); суб'єкти, що пропонують хабар, – прискорення вирішення питань у межах правового поля, вирішення питань за межами правового поля, отримання вигідних державних замовлень, кар'єрне зростання, лобювання необхідних нормативно-правових актів, встановлення «добрих відносин», отримання конкурентних переваг;

– за ініціативністю корупційних відносин: вимагання хабара посадовою особою; підкуп посадових осіб за ініціативою суб'єктів, що пропонують хабар; традиціоналізм у корупційних відносинах;

– за рівнем організації та розповсюдження корупційних відносин: «низинна» корупція (місцева, регіональна), «верховинна» корупція (національна, міжнародна);

– за типом організації корупційних відносин: локальний – має разовий характер; стільниковий – має сезонний або постійний характер;

– за видом корупційних відносин: тверді – хабар у вигляді товару, грошовий хабар, хабар у вигляді різного роду матеріальних цінностей (антикваріат, коштовності, ювелірні прикраси тощо); м'які – непотизм (кумівництво), кронізм (протекціонізм), фаворитизм, патронаж, лобізм, клановість, трайбалізм, місництво та інші;

– за мірою централізації корупційних відносин: децентралізована корупція (випадкова), централізована корупція («знизу до верху»), централізована корупція («зверху до низу»);

– за регулярність корупційних дій: епізодична корупція, систематична або інституційна корупція, клептократична – корупція як невід'ємна частина владних відносин [11].

Між тим, окрім наведених критеріїв, корупційні відносини автори пропонують класифікувати, наприклад, за рівнем збагачення від корупційних дій, за рівнем негативного впливу

корупції на економічний (або соціальний) розвиток держави, за рівнем впливу на стабільність, за впливом на формування міжнародного іміджу держави тощо.

С.М. Клімова та Т.В. Ковальова [1] запропонували свою класифікацію типології корупції. Залежно від критерію її прояву вони поділяють на такі напрями:

– хто зловживає службовим становищем: державна (корупція чиновників), комерційна (корупція менеджерів фірм), політична (корупція політичних діячів);

– хто дає хабара: індивідуальний хабар (з боку громадянина), підприємницький хабар (з боку легальної фірми), кримінальний підкуп;

– форма вигоди від корупції для отримувача хабара: грошові хабарі, обмін послугами, отримання вигоди іншого майнового характеру;

– мета корупції з погляду того, хто дає хабара: прискорювальний хабар (щоб той, хто отримав хабара, швидше робив те, що повинен за службовим обов'язком), гальмувальний хабар (щоб той, хто отримав хабара, порушив свої службові обов'язки), хабар за «добре ставлення» (щоб той, хто отримав хабара, умисно не чіплявся до того, хто дав хабара);

– рівень поширеності корупційних відносин: низова корупція – у нижчому й середньому ешелонах влади; елітарна корупція – серед вищих чиновників і політиків; вертикальна – всередині органу державної влади, як правило, між керівником і підлеглим; міжнародна корупція;

– регулярність корупційних зв'язків: епізодична корупція, систематична (інституційна) корупція, клептократія (корупція як невід'ємний компонент владних відносин) [1, с. 48–49].

Отже, беручи до уваги погляди різних учених, на нашу думку, слід виокремити два основні критерії класифікації – управлінський (рівень поширення корупції) та матеріальний (рівень суми неправомірної вигоди):

1) управлінський рівень: політична (вища) корупція, управлінська (середня) корупція, дрібна (побутова) корупція;

2) матеріальний рівень неправомірної вигоди: дорівнює або більше 500 мінімальних заробітних плат – «вища» корупція; від 500 до 50 мінімальних заробітних плат – «середня» корупція; до 50 мінімальних заробітних плат – «дрібна» корупція.

Усі ці моделі описують перетворення корупції на системне явище, тобто на невід'ємну частину політичного устрою й усього суспільного життя.

Висновки і пропозиції. Таким чином, сьогодні не існує чітко визначених для всіх політичних систем єдиного розуміння сутності та змісту корупції. Те, що на Заході сприймається як корупція, у мусульман може бути складовою їхньої культури. Для більшості держав гострота цієї проблеми стала загальноновизнаною.

Здійснене дослідження дало можливість зробити висновки, що традиційні визначення корупції мають один суттєвий недолік, який зумовлений одностороннім підходом, коли державу сприймають як одну велику корупційну схему, а державного службовця – у ролі корупціонера, який має певні обов'язки та може їх використовувати з особистою вигодою. При цьому інша сторона корупційних дій залишається, умовно кажучи, у тіні. Такий підхід повністю виправданий щодо соціально-економічних систем, в яких розмежовані влада і бізнес, але зовсім не відображає реального стану речей в умовах зміни політичних систем, а тим більше в Україні.

Поняття корупції та її сутності необхідно досліджувати у контексті взаємозв'язку і взаємозумовленості стосовно визначеної сфери суспільних відносин. По суті, корупція є особливим видом відносин обміну, які об'єднують окремих людей, різні інститути в єдиний соціальний організм.

На нашу думку, класифікувати корупцію потрібно за двома основними критеріями – управлінським та матеріальним, що є найближчим для державного управління.

Імовірно, що розроблена і представлена класифікація не є вичерпною, не охоплює усієї багатобічної гами корупційних відносин, але її наявність спрощує розуміння поняття корупції як суспільно-політичного явища, що сприятиме розробці більш дієвих методів боротьби з нею.

Список використаної літератури:

1. Клімова С.М. Організація запобігання та протидії корупції в Україні: [навч. посіб.] / С.М. Клімова, Т.В. Ковальова. – Х., 2012. – 283 с.
2. Побережний В.В. Сутність та причини корупції в системі органів державної влади / В.В. Побережний [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10pvvodv.pdf>.
3. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження. – Львів, 2011. – 220 с.
4. Політова А.С. Поняття корупції: проблеми визначення / А.С. Політова // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 268–272.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. – Ірпінь, 2009. – 1736 с.
6. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
7. Кодекс поведінки посадової особи щодо підтримання правопорядку : резолюція 34/169 Генеральної асамблеї ООН від 17.12.1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_282.
8. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією : прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 4.11.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_102.
9. Соціально-психологічні аспекти виявлення і попередження корупції та інших правопорушень серед працівників міліції : [монографія] / за заг. ред. В.О. Криволапчука. – Вінниця : ВНТУ, 2009. – 134 с.
10. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : [монографія] / Є.В. Невмержицький. – К., 2008. – 368 с.
11. Фоміна М.В. Сутність, форми і класифікація корупційних відносин / М.В. Фоміна, В.В. Кузьменко // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 21(1). – С. 182–186. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/есву_2013_21\(1\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/есву_2013_21(1)_31).
12. Хромова Е.И. Коррупция как социально-правовой феномен / Е.И. Хромова // Вопросы экономики и права. – 2011. – № 5. – С. 22–27. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law-journal.ru/files/pdf/201105.pdf>.
13. Соловійов В.М. «Побутова корупція»: сутність, генеза та сучасні тенденції в Україні / В.М. Соловійов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – Вип. 25–26. – С. 173–182. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2011_25-26_20.
14. Гаращук В.М. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : [монографія] / В.М. Гаращук, А.О. Мухатаєв. – Х. : Право, 2010. – 144 с.

Яковенко С. Б. Сущность коррупции и её классификация

В статье исследуется сущность явления коррупции. Анализируются взгляды исследователей относительно определения понятия «коррупция». Рассматривается сущность, формы и классификация проявления коррупции. Предложено авторское определение понятия «коррупция».

Ключевые слова: коррупция, классификация коррупции, взяточничество, коррупционные отношения, злоупотребления, чиновник, государственный служащий.

Yakovenko S. B. The essence of corruption and its classification

The article examines the essence of the phenomenon of corruption. The views of researchers on definition of the term “corruption” analyzed. The essence, forms and classification of corruption are explored. The author’s definition of “corruption” as a term is offered.

Key words: corruption, classification of corruption, bribery, corruption relationships, abuse, official, public servant.